

Marko Kremžar

“Mož, s katerim se sprehajam po trati podeželske hišice, ki se ji po argentinsko pravi quinta (slovenski vikend), ima smisel za bistvena vprašanja. Zna govoriti, pa tudi poslušati ... Ne bom pozabil najinega prvega srečanja tu v Buenos Airesu, ko sva se pri njem na obisku, v avtu in pri meni pogovarjala zdržema osem ur. Tako da sem moral po tistem kar v posteljo. Danes, po sedmih letih politike, sem bolj vzdržljiv in pripravljen na pogovor. A še zdaleč ne tako kot on, ki je moral že pri petnajstih letih spoznati, da je človek v svojem bistvu zver in da večkrat ni dovolj celo človeško življenje, da se kaj predružači. Begunec iz komunističnega taborišča, naredil šole v Avstriji in si nato v Argentini ustvaril ugledno eksistenco in družino, kjer mu danes raste že petnajstero vnukov. Kljub težavam s srcem še dela, piše in ... gleda v prihodnost.”

Tako Andrej Capuder strnjeno opiše Marka Kremžarja, pisatelja, misleca, publicista, šolnika, ekonomista, političnega delavca in družinskega očeta;² “patriarha njih, ki ob Srebrni reki častijo podobo matere Slovenije”.³ Nekaj srečanj z njim, z njegovimi deli, čustvena in idejna bližina argentinske skupnosti ter potreba po razsvetljevanju slovenskega družbenega somraka so bili zadosten razlog, da sem se ga odločil v večdelnem intervjuju predstaviti bralcem *Tretjega dne*.

Ob bežnem pogledu na večino del Marka Kremžarja bi morda dobili občutek, da nimajo prepoznavnega sistema. Niso namreč pisana v okornem in zapletenem “znanstvenem” slogu. Tako dojemanje poleg razumljivega in lepega jezika gotovo še povečuje očitna čustvena angažiranost, ki diskretno veje iz njegovih besedil in se kaže zlasti v do-

branamernosti, celo v veliki ljubezni do človeštva in človeka; posebej v želji, da bi ta v okviru in na podlagi vrednot dosegel duhovno in materialno blagostanje. Gre preprosto za jasen in daljnoviden pogled, ki se niti ne trudi, da bi “z lastnimi močmi izdelal posnetek že obstoječih izročil”,⁴ pač pa harmonira z mogočnim in preverjenim sistemom, ki ga motri in nadgrajuje skozi prizmo izjemne razgledanosti in bogatih življenjskih izkustev. Predvsem pa se ne ukvarja s sistemom samim na sebi, ampak se ta razkriva, ko razmišlja o človeku in družbi.

Središče Kremžarjevega sistema je torej človek. Njegova transcendentna naravnost ni nikdar pod vprašajem, kakor tudi ni vprašljiva njegova družbenost. Bistveno vprašanje je, kako naj človek na podlagi naravnega reda in vrednot izoblikuje kvalitetno osebnost, kako se poveže z drugimi, si osnuje skupnostni, juridični in materialni okvir, ki deluje zopet povratno in mu pomaga doseči polno in smiselno življenje pa tudi dokončno eshatološko izpolnitev.

Marko Kremžar je bil rojen v Ljubljani 17. aprila 1928 kot najmlajši od treh otrok v Kremžarjevi družini. Njegov oče izhaja iz kmečke družine iz vasi Cerovica pri Šmartnem pri Litiji, mama pa je bila rojena v Kostanjevici na Dolenjskem, kjer je njen oče takrat služboval kot učitelj. Po poroki sta zgradila hišo v Mostah v Ljubljani, kjer je Marko Kremžar preživel mladost in obiskoval Prvo državno realno gimnazijo. Imel je dva starejša brata, Marjana in Franceta. Marjan je postal duhovnik, France pa je želel postati umetnostni zgodovinar, a mu je smrt med revolucijo preprečila načrte.⁵

Družina Marka Kremžarja, ki ga je gotovo močno zaznamovala, je bila politično in kulturno dejavna. Oče je bil ugleden in aktiven član SLS, časnikar, urednik *Slovenca*⁶ in poslanec v beograjskem parlamentu, ki je mandat zaradi nestrinjanja s takratno jugoslovansko politiko vrnil. Kljub temu je v družini ostajala skromnost. "Ata je bil kmečki sin in demokrat, človek iz ljudstva, ki je čutil dolžnost, da dela za ljudstvo. To smo čutili tudi v družini. Ne on ne mama nas nista vzgajala, kot bi bili družbeno 'nekaj več'. Socialni čut je bil prisoten prej v načinu življenja kakor v besedi staršev. Prebivali in rasli smo v predmestju. Doma o premoženju ni bilo govora in od majhnega sem imel občutek, da je treba živeti skromno. Res da nismo trpeli pomanjkanja, a videli smo ga marsikje in bili zato zaskrbljeni,"⁷ pripoveduje Kremžar. Poleg socialne prvine mu je življenje v družini streglo tudi z osnovami politične in narodnostne zavesti.⁸ že zelo mlad je doživljal njuna tragična stičišča: "Dobro se spomnim, kako krivično se mi je zdelo, da nam iz Beograda ne dovolijo izobešati slovenske zastave. Imeli smo jo doma, zloženo v skrinji na podstrešju. Kadar sem bil poleg, ko je mama odpirala skrinjo, sem gledal zloženo zastavo s tihim spoštovanjem, kakor da bi šlo za družinsko skrivnost."⁹ Na splošno pa povzema, da sta bili glavni silnici njegove vzgoje slovenstvo in katolištvo kot neločljivo povezani vrednoti.¹⁰

V času svoje mladosti še ni občutil vse močnejših idejnih razlik predvojne slovenske stvarnosti.¹¹ Odraščal je med prijatelji in si gradil svoj družbeni idejni privez: "Kot srednješolec sem se priključil dijaški Katoliški akciji, kjer sem veliko prejel na duhovnem pa tudi na organizacijskem področju. Delo v skupini me je potegnilo iz ujetosti v osebne probleme in me usmerilo v katoliško občestvo. Začel sem razumevati smisel odpovedi, molitve, dela za druge, in odgovornost je po-

stala del mojega življenja. Tudi prva načela katoliškega družbenega nauka sem spoznal na tečajih Katoliške akcije. Zdi se mi pomembno, da je bila vzgoja, ki smo jo dobivali tam pod vodstvom prof. Ernesta Tomca, skladna z družinsko."¹²

Potem je prišla vojna, ki mu je vzela oba brata: Marijana, duhovnika, ki je padel kot žrtev medvojnega nasilja v Srbiji,¹³ kjer je deloval med slovenskimi preseljenci, in Franceta, študenta, ki je padel kot poveljnik domobranske postojanke v Grahovem skupaj s pesnikom Francetom Balantičem.¹⁴ V dijaških in obenem prvih vojnih letih se je soočil z zločinskim delovanjem in propagando komunistične partije. Po smrti obeh bratov je Marko Kremžar vstopil k domobrancem v četo za zvezo.

Ob koncu vojne se je umaknil na Koroško in se sešel s starši.¹⁵ Konec maja 1945 je bil kot domobranec vrnjen iz Vetrinja. Bil je zaprt v koncentracijskih taboriščih v Kranju in Št. Vidu ter v centralnih zaporih v Ljubljani. V procesu proti Slovenski legiji¹⁶ je bil postavljen pred sodišče in bil kot mladoleten obsojen na zavod za politično prevzgojo, od koder je čez dobro leto pobegnil,¹⁷ se vrnil na Koroško in v Spittal končal gimnazijo. Krajši čas je študiral na filozofski fakulteti v Gradcu, nato pa leta 1949 emigriral v Argentino, ker je bila to edina dežela na svetu, ki je sprejemala cele družine.¹⁸

V Argentini je življenje kot toliko drugih začel brez vsakih sredstev kot tovarniški delavec, hkrati pa je opravil izpite za srednješolsko stopnjo in študiral na fakulteti za ekonomske vede buenosaireske univerze, kjer je leta 1958 diplomiral. Za ekonomijo se je odločil zato, ker mu argentinski koncept filozofskega študija ni ustrezal in ker bi se kot filozof težko preživljal.¹⁹ Kasneje je nadaljeval ekonomske študije, leta 1969 je napravil licenciat, leta 1973 pa je doktoriral iz gospodarskih ved.²⁰ Medtem je delal v raznih med-

narodnih podjetjih, več let kot regionalni direktor za upravo in finance. Do upokojitve je bil ravnatelj enega od največjih slovenskih podjetij v Argentini. Ko je prišel do svojega poklica, se je poročil s Pavlo Hribovšek,²¹ s katero imata pet otrok.

Vsa desetletja življenja v Argentini se Marko Kremžar z vsem ognjem udejestvuje na kulturnem in družbenem področju. Leta 1961 je ustanovil Slovenski srednješolski tečaj "Ravnatelj Marko Bajuk", kjer še poučuje in je bil več let tudi ravnatelj. Na slovenskem oddelku Ukrajinske univerze sv. Klementa je predaval zgodovino gospodarske misli. Zgodaj je začel objavljati strokovne članke in razprave s področja sociologije, kulture in politike v različnih zdomskih

publikacijah, zlasti v *Duhovnem življenju*, *Meddobju*, *Svobodni Sloveniji* in njenih *Zbornikih*. Še vedno je s članki o kulturnih, političnih in gospodarskih vprašanjih navzoč v slovenskih časopisih in revijah v Argentini, v času demokracije pa tudi v domovini.

Nekaj pomenljivih naslovov predavanj in razprav iz časa, ko se v Sloveniji še ni dalo po normalni poti do njegovih del: *Pomen in namen Slovenije v svetu* (1967), *Stalni in minljivi faktorji slovenstva* (1972), *Naše korenine, odločitve in rast* (1977), *Platon, Aristotel, Machiavelli in politika* (1979), *Pogum in strah v gospodarstvu* (1981), *Okrožnica "Laborem excersens" – pod časnim vidikom* (1981), *Samouprava, solastništvo, samostojnost* (1983) itd.

Z. Arnšek: *Jutro v puščavi*, 1999, žgana glina, v. 33 cm.

Od knjižnih del je izdal zbirko črtic *Sivi dnevi* (Buenos Aires 1962 in Celje 1995), drame *živi in mrtvi bratje* (Buenos Aires 1985), *Razprava* (Buenos Aires 1997), *Na pragu* (Buenos Aires 2000), poglobljena sociološko filozofska razmišljanja *Obrisi družbene preosnove* (Buenos Aires 1984) in *Stebri vzajemnosti* (Buenos Aires 1988), *Pogled naprej* (Buenos Aires 1983), *Pot iz socializma* (Buenos Aires 1986), *Prevrat in spreobrnjenje* (Celje 1992),²² *Izhodišča in smer katoliškega družbenega nauka* (Ljubljana 1998), *Med smrtjo in življenjem* (Ljubljana 2000) ter njegovi spomini iz dobe koncentracijskih taborišč in zaporov *Leto brez sonca* (Ljubljana 2002), ki čakajo na skorajšnji izid.

Med leti 1985 in 1992 je bil izvoljen za načelnika SLS v zdomstvu in bil v prvih letih demokracije podpredsednik stranke Slovenskih krščanskih demokratov.²³ Še vedno živi v Argentini in s srcem spremlja počasno, a vztrajno pot Slovenije v demokracijo.

Njegovo leposlovno delo (kamor spadajo zlasti *Sivi dnevi* in zgoraj navedene tri drame, pa tudi poezija²⁴) doslej še ni bilo predmet celostnih in poglobljenih študij ter literarnokritičnih ocen.²⁵ Slednjih se ogne celo *Leksikon slovenske književnosti*.²⁶ Tako naj bo o Kremžarju - pisatelju povzeto nekaj misli iz Pibernikove spremne besede k *Sivim dnevom*. "Njegovi prvi leposlovni prispevki so nastali v taboriščni gimnaziji v Spittalu. Tam je bil vključen v literarni krožek, ki ga je vodil pisatelj Karel Mauser, z objavami pa je sodeloval v literarnem zborniku *Cvetje na tujem*, ki ga je urejal Anton Pečaver. S proznim pisateljevanjem je nadaljeval v Argentini in leta 1962 natisnil zbirko črtic in kratkih novel *Sivi dnevi*. V ospredju so zgodbe, ki jih pisatelj opira na lastna doživlja v ljubljanskih zaporih na Miklošičevi ulici, kjer je šel skozi ponižanja in strahote oznovskih zasliševanj, kjer je srečal nekatere izrazite posameznike, ki so si z njim delili usodo, in spoznaval njihovo globljo človeško naravo."²⁷

Osebe v črticah²⁸ ali liki v dramah so ostro začrtani, vse je neposredno izrezano iz tiste groze in skrajnih osebnih preizkušenj, ko se je sam soočal s krutostjo zasliševalcev in psihičnimi pretresi, z nagonim sovraštvom, s smrtnimi obsodbami. Z enako ostrino riše zlomljene mlade ljudi, sojetnike, ki so jih strele okoliščine, nepojmljiva navzkrižja dogodkov in osebnih odločitev pod pritiski. Med osebami se znajdejo tudi partizanski prestopniki, tako da so njegova leposlovna dela v določenem smislu panorama celotne žrtvovane generacije, v končni konsekvenci pa izražajo brezumnost vojne, sovraštva, nasilja in smrti.²⁹

Brez dvoma tudi leposlovje izraža isti Kremžarjev vrednostni svet kot njegova strokovna literatura, ki predstavlja glavnino njegovega književnega opusa. Še več, lahko bi rekli, da je njegova beletristika na nek način praktični preizkus teoretičnega modela. Predvsem to, da je z izjemnim intelektualnim in moralnim pogumom "dal v oklepaj" strašne osebne izkušnje revolucije in izgnanstva pa tudi svoje neposredno politično delo, ter pisal brez poenostavitve o do konca odprtem vprašanju človeka in sveta. V tem pogledu so njegova dela vzvišen primer "civilnega poguma in obenem umetniške nadarjenosti".³⁰

Za sklep o njegovem leposlovnem delu je treba omeniti, da se Marko Kremžar deloma ukvarja z beletristiko tudi z druge strani, ko obravnava nekatere literarne osebnosti oz. njihova dela, čeravno pravi, da to ni v območju njegovega strokovnega obnebjaja.³¹ Tudi v tem segmentu njegovega opusa je poleg erudicije zlahka prepoznaven zgoraj omenjeni vrednostni in miselni svet.³²

1. A. Capuder, *Pariški dnevnik*, Ljubljana, Družina, 1999, 207.
2. F. Pibernik, Beseda o pisatelju, v: M. Kremžar, *Sivi dnevi*, Celje, MD, 1995, 113.
3. A. Capuder, *Pariški dnevnik*, 207.
4. G. K. Chesterton, *Pravovernost*, Celje, MD, 2001, 10.

5. Prim. J. Juhant, Pesimizem širijo tisti, ki so še včeraj obljubljali raj na zemlji, v: *Slovenec* 51 (1992), 21.
6. A. Capuder, Ob stoletnici Slovenske ljudske stranke (SLS) – pogovor z dr. Markom Kremžarjem, v: *Celovski zvon* 26 (1990), 63.
7. J. Juhant, Pogovor z dr. Markom Kremžarjem, v: *Nova revija*, 153/154 (1995), 70.
8. Prim. M. Kremžar, Kaj mi pomeni Slovenija, v: *Družina* 23 (2002), 28.
9. J. Juhant, Pogovor z dr. Markom Kremžarjem, 70.
10. Prim. J. Juhant, Pesimizem širijo tisti, ki so še včeraj obljubljali raj na zemlji, 21.
11. Prim. J. Juhant, prav tam, 21-22,
J. Juhant, Idejna diferenciacija slovenskih katolicinov: krepitev liberalizma in komunizma, v: *Na pot k resnici in spravi*, Družina, 1997, 21-36 in J. Juhant, Pogovor z dr. Markom Kremžarjem, 71-78.
12. J. Juhant, Pogovor z dr. Markom Kremžarjem, 71.
13. Usoda brata Marjana je manj znana od Francetove vojaške, ki se pojavlja skupaj z Balantičevom (prim. F. Pibernik, *Temni zaliv Franceta Balantiča*, Ljubljana, Slovenska knjiga, 1990). Dr. Kremžar se spominja: "Medtem (l. 1941, op. L. R.) je brat Marjan, na prošnjo škofa Rožmana, zapustil trnovsko faro in se skrivaj odpravil na Gorenjsko, da bi tam ilegalno opravljal dušno pastirstvo. Nemci so namreč veliko duhovnikov izgnali in pozaprlji, nekaj pa jih je že prej ušlo pred nacisti v Ljubljansko pokrajino. Marjan se je voziral po Gorenjski s kolesom, oblečen zdaj v delavca, zdaj v uradnika in nekoč celo v zdravnika. S pomočjo članov nekdanje KA je organiziral po vaseh zaupniško mrežo. Ti njegovi sodelavci so mu preskrbeli ponarejene dokumente, ga skrivali in obveščali vernike, kje in kdaj bo maša, bodisi v kaki oddaljeni podružnici bodisi sredi vasi v skromnem kmečkem domu. Tako je hodil, maševal, spovedoval, obiskoval bolnike, kljub temu da so Nemci razpisali nagrado za informacijo o duhovniku, za čigar prisotnost so zvedeli. Bilo je res nevarno. Nekoč, ko se je vrnil z enega takih pohodov po Gorenjski, je povedal, da ne bo več hodil tja. Spominjam se, ko je dejal, da so se do tedaj ljudje bali le Nemcev, zdaj pa se morajo paziti tudi pred partizani in zato ne sme izpostavljati svojih prijateljev. To je bilo leta 1942, nato je po škofovih navodilih odšel na jug in začel opravljati dušno pastirstvo med slovenskimi izgnanci, ki so jih Nemci preselili v Srbijo. Tam je bil naslednje leto ubit."
14. Prim. F. Pibernik, Beseda o pisatelju, v: M. Kremžar, *Sivi dnevi*, 113.
15. Seveda je bilo premoženje njegove družine nacionalizirano: "To doživljam kot krivico. Nikdar me ni presenečalo, da so komunisti ob vsem, kar so pokradli, vzeli tudi nam edino premoženje, to je domačo hišo. Bogu smo bili hvaležni, da smo vsaj trije člani naše družine ohranili življenje; ob izgubi bratov, sorodnikov in prijateljev je bila izguba hiše nepomembna. Vendarle je to krivica, ne le kot materialna izguba, temveč še bolj kot izraz brezpravnosti in diskriminacije, ki je očitno kljub propadu komunističnega sistema še ni konec."
16. Ljudska sodišča so uprizarjala tedaj sicer dolgotrajne, a "simbolične" procese. Proti Slovenski legiji so bili v resnici kar trije procesi. Prvi je prišel v vrsto znanih božičnih procesov leta 1945, jaz pa sem bil v tretji skupini, ki je prišla pred ljudske sodnike marca 1946 (Prim. J. Juhant, Pogovor z dr. Markom Kremžarjem, 85.).
17. Prim. A. Capuder, Ob stoletnici Slovenske ljudske stranke (SLS) – pogovor z dr. Markom Kremžarjem, 63.
18. Prim. A. Capuder, prav tam, 64.
19. Prim. A. Capuder, prav tam, 64.
20. Prim. J. Juhant, *Pogovor z dr. Markom Kremžarjem*, 86.
21. Sestra pesnika Ivana Hribovskega.
22. Prim. *Slovenska književnost*, Ljubljana, CZ, 1996, 237-238.
23. A. Capuder, *Ob stoletnici Slovenske ljudske stranke (SLS) – pogovor z dr. Markom Kremžarjem*, 66.
24. Prim. M. Kremžar, Begunci v novi zemlji, v: *Zvon* 2 (2001), 30-33.
25. Izjema je npr. Kermaunerjeva obdelava drame *živi in mrtvi bratje*. Prim. T. Kermauner, *Dramatika slovenske politične emigracije. Prva knjiga. Sveta vojna*, Ljubljana, Slovenski gledališki muzej, 1997, 94-100.
26. Prim. *Slovenska književnost*, 237-238.
27. F. Pibernik, Beseda o pisatelju, v: M. Kremžar, *Sivi dnevi*, 113.
28. Zgodbe so večinoma kratke, nekako v jetniškem slogu navržene, kar ohranja avtentičnost dogodkov, pravzaprav njihovo neposredno dokumentarnost, saj je v slehernem zarisu prostorov, zasliševalcev in zapornikov ena sama resničnost, projicirana v literarni jezik. Poseben delež predstavljajo tiste zgodbe, v katerih se avtor vrača v medvojni čas in so pisateljsko evocirane v načinu več pripovedovalcev, tako kot v Tavčarjevi *Zali*.
29. Prim. F. Pibernik, Beseda o pisatelju, v: M. Kremžar, *Sivi dnevi*, 113-115.
30. Prim. T. Kermauner, *Dramatika slovenske politične emigracije. Prva knjiga. Sveta vojna*, Ljubljana, Slovenski gledališki muzej, 1997, 96.
31. Prim. M. Kremžar, Oče Kos z japonskih otokov, v: *Meddobje* 3/4 (1998), 224.
32. Prim. M. Kremžar, Pesnika, ki sta videla jasno, v: *Balantičev in Hribovškov zbornik*, Celje, MD, 1994, 51-91.